

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора, завідувачки кафедри соціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Кононенко Оксани Іванівни на дисертаційну роботу Онищенко Олени Олександрівни на тему: на тему: «Вплив екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно-сміслових орієнтацій молоді в умовах війни», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05»Соціальні та поведінкові науки».

Актуальність теми дисертаційної роботи. Глибинні трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві внаслідок повномасштабної війни, яка охоплює всі сфери життєдіяльності особистості. Зокрема, у економічній площині спостерігаються кризові явища та руйнування інфраструктури; у соціальній - деформація процесів соціалізації молоді, ускладнення освітнього процесу та звуження можливостей для повноцінного розвитку; у духовно-психологічній - це порушення цілісності ціннісно-сміислової картини світу, сформованої у довоєнний період.

Особливої уваги зазначені процеси набувають у контексті молоді як соціально-вікової групи, що перебуває на етапі становлення ідентичності, формування системи цінностей та життєвих смислів. В умовах війни ця категорія населення раптово стикається з екзистенційною кризою, спричиненою загрозою життю і здоров'ю, втратою відчуття безпеки, стабільності та передбачуваності майбутнього, що супроводжується інтенсивними емоційними переживаннями і потребою переосмислення базових життєвих орієнтирів. У цьому контексті дисертаційне дослідження О.О.Онищенко, присвячене аналізу впливу екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно-сміслових орієнтацій молоді в умовах війни, є своєчасним, науково обґрунтованим і має як теоретичне, так і практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри теорії та методики практичної психології «Емоційні та особистісні детермінанти розвитку людини в різних соціально-психологічних умовах її життєдіяльності» (державний реєстраційний номер: 0123U100157), Державного закладу, «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації та їх достовірність, забезпечується теоретико-методологічним обґрунтуванням теоретичних засад, використанням методів і психодіагностичних методик згідно мети і поставлених у дослідженні завдань, а також репрезентативністю вибірки дослідження, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна та значення отриманих результатів визначається комплексним дослідженням трансформації ціннісно-сміслових орієнтацій молоді в умовах екзистенційної кризи, зокрема, під час війни в Україні, психологічного виміру з урахуванням проживання травматичного досвіду, критеріїв, механізмів сенсотворення та вибіркових стратегій адаптації.

Вперше:

- визначено, що комплексне вивчення впливу екзистенційної кризи, зумовленої війною, на ціннісно-сміслові орієнтації, психологічну стійкість і смислово інтеграцію молоді охоплює аналіз ціннісних пріоритетів і поведінкових патернів, особливостей прийняття себе в умовах кризи, уявлень про майбутнє, а також ідентифікацію внутрішніх ресурсів, які забезпечують подолання екзистенційної напруги;

- здійснено системний аналіз механізмів трансформації ціннісно-сміислової сфери молоді під впливом екзистенційної кризи в умовах війни;

- емпірично доведено, що рівень переживання екзистенційної кризи може виступати медіатором у зв'язку між травматичним досвідом війни та змінами ціннісно-сміислової сфери молоді;

- встановлено, що в умовах війни екзистенційна криза набуває статусу потужного чинника глибинної перебудови ціннісних орієнтацій молоді. Соціально-політичні потрясіння та невизначеність сприяють переосмисленню життєвих пріоритетів і формуванню нових ціннісно-сміслових структур, у межах яких відбувається інтеграція попереднього та набутого досвіду;

- виявлено, що потенціал екзистенційного зростання молоді в умовах зовнішньої кризи пов'язаний із збереженням відчуття сенсу життя та перебуванням у фазі його активного пошуку. Показник «наявність сенсу» (НС) виконує функцію стабілізуючого чинника, формуючи внутрішню опору та стійкість до зовнішніх потрясінь, тоді як «пошук сенсу» (ПС) відображає динаміку трансформації життєвих орієнтирів і процес смислотворення. Показник «задоволеність життям» (ЗЖ) є неоднорідним і варіативним, охоплюючи спектр переживань від внутрішньої стійкості до відчуття втрати сенсу та життєвої дезорієнтації;

- встановлено, що в умовах кризи символізація переживань виконує не лише функцію відображення внутрішнього стану, а й стає активним

механізмом екзистенційної рефлексії. Через символічні форми молодь переосмислює ідентичність, конструює оновлену систему цінностей, засновану на єдності, взаємодопомозі та духовній силі. Міжособистісні відносини виступають провідним ресурсом смислотворення, що свідчить про зниження значущості зовнішніх атрибутів і посилення ролі духовно-ціннісних орієнтирів. Вибір символів, що забезпечують відчуття внутрішньої опори, стабільності та перспективи майбутнього, засвідчує адаптивний потенціал молоді й здатність трансформувати кризовий досвід у розвиток;

– виокремлено три рівні подолання екзистенційної кризи у досліджуваних:

1. Конструктивний рівень проживання кризи. Характеризується високими показниками насущних цінностей і сформованістю життєвих планів, що свідчить про активне смислотворення та пошук внутрішніх опор. Свобода і розвиток розглядаються як внутрішні ресурси подолання кризи. Спостерігається зростання життєрадісності та зниження значущості розваг, що відображає смислову переорієнтацію.

2. Помірний рівень проживання кризи. Визначається як межовий стан, у якому старі смисли поступово втрачають актуальність, а нові ще не сформовані. Провідну роль відіграють соціальні цінності підтримка, взаємодія, приналежність. Виявлено зв'язки з такими цінностями, як дисципліна, відповідальність, освіченість, співпереживання, широта поглядів, ефективність, вихованість і терпимість. Водночас фіксується тимчасове зниження значущості духовних цінностей і здоров'я як наслідок адаптаційного процесу.

3. Деструктивний рівень проживання кризи. Характеризується низькими показниками екзистенційної інтеграції, зниженням життєвої енергії, руйнуванням смислових структур і відчуттям безнадії. Спостерігається низький рівень прийняття себе та життєвої мінливості, схильність до тривожно-депресивних станів, дисоціативних проявів і фіксації на минулому. Відзначається фрагментація ціннісної системи та зниження смислотворчої активності, що потребує психологічної та психолого-педагогічної підтримки. Ресурсні цінності не демонструють виражених компенсаторних зв'язків:

– доведено, що стратегії подолання екзистенційної кризи у молоді формуються як результат динамічної взаємодії внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Ефективне подолання кризи є наслідком інтеграції суб'єктивних, соціальних, екзистенційних і смислотворчих чинників, які взаємопов'язано забезпечують формування адаптивної стійкості;

– доповнено наукові уявлення про ціннісно-смислову структуру особистості в умовах радикальних соціально-політичних трансформацій

сучасного українського суспільства та різних рівнів проживання екзистенційної кризи;

– отримали подальший розвиток психологічні теорії ціннісних орієнтацій молоді та кризових станів, зокрема концепції психологічної стійкості, смислотворення та адаптаційних стратегій у контексті соціально-політичних і екзистенційних викликів.

Практичне значення: запропоновано, створено та вперше апробовано авторську методику «Екзистенційний компас молоді» (О.О.Онищенко). Запропонований підхід, психологічні маркери ризику, такі як: екзистенційна дезадаптація, внутрішнє вигорання, втрата сенсу, духовна порожнеча. Онищенко О.О. Свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір № 135703. 05 травня 2025р. Літературний твір наукового характеру «Методика екзистенційний компас молоді»

Вдосконалення діагностичних інструментарію для вивчення ціннісно-сміслової сфери молоді для виявлення зв'язку між рівнем екзистенційної кризи та поточною структурою цінностей. Інтеграція авторської логіки може знайти своє застосування під час розробки начальних курсів із глибинної психології, психології особистості, кризової та екстремальної психології.

Оцінка змісту дисертації та її основних положень. Дисертація містить анотації, вступ, 3 розділи та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Значна кількість ілюстративного матеріалу (10 малюнків і 32 таблиць).

У роботі чітко визначені об'єкт, предмет, мета й завдання дослідження, що свідчить про методологічну цілісність і логічність наукового пошуку.

Перший розділ дисертації містить ґрунтовний аналіз підходів до вивчення ціннісно-сміслової сфери особистості, феномену екзистенційної кризи, механізмів її переживання та подолання. Здобувачка систематизує сучасні наукові концепції, розглядає структуру ціннісно-сміслових орієнтацій, особливості їх трансформації в умовах зовнішніх кризових впливів. Теоретичний аналіз є глибоким, міждисциплінарним і добре структурованим.

Другий розділ авторкою було обрано комплекс валідних психодіагностичних методик, а також розроблено авторську методику «Екзистенційний компас молоді», що значно підвищує новизну дослідження. Розроблений інструментарій має чітку структурну організацію й включає низку субшкал, що відображають ключові параметри екзистенційного функціонування особистості, зокрема: смислотворення, надію та віру у майбутнє, внутрішню цілісність (криза як прийняття себе), адаптивність до змін. Така багатовимірна структура дозволяє здійснювати комплексну оцінку ціннісно-сміслової динаміки та екзистенційної стійкості молоді в умовах війни.

Описано вибірку, процедуру збору й обробки даних, що відповідає вимогам сучасної емпіричної психології.

У *третьому розділі* було представлено результати розгалуженого емпіричного аналізу: кореляційного, кластерного та факторного. Дисертанткою показано взаємозв'язки між наявністю та пошуком сенсу, станами екзистенційної напруги, життєвою задоволеністю, ціннісними пріоритетами та рівнями переживання кризи. Виявлено три рівні проживання екзистенційної кризи (конструктивний, середній, деструктивний), що демонструють різні типи інтегрованості ціннісно-сислової сфери.

Результати засвідчують високий інтелектуальний рівень роботи, а також значний внесок у розуміння екзистенційних процесів молоді в умовах війни.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у психологічному консультуванні, кризовій інтервенції, освітніх програмах, тренінговій роботі зі студентською молоддю. Авторська методика «Екзистенційний компас молоді» може бути ефективним інструментом діагностики та подальшої корекційної роботи.

Висновки дисертації є досить ґрунтовними, логічно впливають із отриманих результатів та узагальнюють основні закономірності трансформації ціннісно-сислової сфери молоді під впливом екзистенційної кризи.

Оцінюючи дисертаційну роботу **Онищенко Олени Олександрівни** позитивно, хочу водночас висловити **зауваження та побажання:**

1. На нашу думку, в першому розділі дисертації недостатньо розкрито вплив соціального контексту на формування цінностей;

2. Метод напівструктурованої бесіди, використаний у дослідженні, дозволяє глибоко зафіксувати актуальний стан трансформації ціннісно-сислової сфери молоді в умовах війни як каталізатора екзистенційної кризи. Водночас він має певні обмеження щодо відображення довготривалої динаміки трансформацій, оскільки фіксує переживання респондентів у конкретний часовий зріз. У зв'язку з цим доцільним виглядало б доповнення дослідження лонгітюдним підходом, що дозволило б простежити сталість або змінність виявлених трансформацій у часі;

3. Авторка детально описує механізми трансформації цінностей, але поза увагою дослідниці залишився вплив цифрового середовища та соціальних мереж як специфічного простору проживання кризи війни сучасною молоддю. Враховуючи цифровізацію суспільства, цей аспект міг би суттєво доповнити розуміння способів подолання екзистенційного вакууму»;

4. Авторкою переконливо обґрунтовано важливість екзистенційної невизначеності як об'єктивного чинника впливу воєнної травматизації на ціннісно-сислову сферу. Відтак, постає питання щодо можливих вікових,

гендерних, соціокультурних відмінностей у проживанні цієї травматизації та її вплив на подальші адаптаційні стратегії молоді, що могло б розширити інтеграційний потенціал отриманих даних результатів дисертаційного дослідження.

Висновок. Дисертація Онищенко Олени Олександрівни «Вплив екзистенційної кризи на трансформацію ціннісно–сміслових орієнтацій молоді в умовах війни» є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну й суспільно значущу тему з використанням сучасного наукового інструментарію. Зміст роботи відзначається логічною послідовністю та цілісністю, а отримані результати є науково обґрунтованими, новими та такими, що мають як теоретичне, так і практичне значення. Дисертація засвідчує особистий внесок авторки, а її основні положення належним чином апробовані та відображені у наукових публікаціях.

Дисертація відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова нова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами внесеними згідно постанови КМУ №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05.2024 р.), а її авторка, Онищенко Олена Олександрівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
соціальної психології
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

Оксана КОНОНЕНКО

Оксана Кононенко
д. псих. н., професор
завідувач кафедри
соціальної психології
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова